

Szent Eiréné/Piroska élete a bizánci synaxarionokban

Tóth Anna Judit

Magyarságtudató Intézet – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

KIVONAT

Piroskának, Szent László lányának, bizánci nevén Eirénének életéhez legfontosabb forrásaink a korszak udvari költői mellett a bizánci synaxarionok. Moravcsik Gyula száz évvel ezelőtt megjelent tanulmányában már megállapította, hogy a Piroskára vonatkozó synaxarionok szövegei egy hosszabb és egy rövidebb redakcióban maradtak fenn, azonban az akkor hozzáférhető kiadások és kéziratok alapján csak a rövidebb redakció eredeti szövegét tudta közölni, a hosszabb változat esetében N. Hagioreítés újjörög nyelvű fordítását adhatta közre. A következő évtizedekben Moravcsik jelentős kutatómunkát végzett, hogy előkészítse a synaxarionok modern szövegkritikai igényeknek megfelelő kiadását, azonban nem volt lehetősége a munka befejezésére. A Piroskára vonatkozó bizánci hagiographiai szövegeket Sofia Kotzabassi adta ki 2013-ban. Az alábbiakban a hosszabb szövegváltozat eredeti görög szövegét közlöm a forrásszöveg magyar nyelvű fordításával együtt.

KULCSSZAVAK: Piroska, Szent László lánya, Szent Eiréné, synaxarion, Moravcsik Gyula, Árpád-kori történelem bizánci forrásai

Szent László királyunk leányának alakja a magyar történetírói forrásokban alig jelenik meg, hasonlóan számos más Árpád-házi hercegnőhöz, akik korán külföldre kerültek. Először a 14. századi krónikakompozíció említi mint Szent László király lányát, aki bizánci császárné lett:¹ *Interea imperatrix Constantinopolitana filia regis Ladizlai nomine Pyrisk...* A két krónika Pyrisk néven nevezi meg, amely legvalószínűbb módon a Piroska névalak rögzítése. A szóvégi –a elhagyása nehezen magyarázható, hiszen ez a latin szövegen belül ragozhatatlanná

1 “*Interea imperatrix Constantinopolitana filia regis Ladizlai nomine Pyrisk...*” in *Chronicum Pictum in: Chronica Hungarici compositio s.XIV. c.156*, Szentpétery E. (ed.), *Scriptores rerum Hungaricarum, vol. I.* (Budapest, 1937.) – az *mms* hozzátette a férj tévesen feltételezett nevét is, ami Mauritius lett volna. Cf. Moravcsik 1923, 7.

tette a nevet, mindazonáltal a név legvalószínűbb rekonstrukciója Piroska vagy Piros. Ez nyilvánvalóan becenév – a Hagia Sophia híres mozaikján a császárné haja vörösés szőke és a mozaikkészítő fontosnak tartotta érzékeltetni a rózsás orcáit, melyek annyira különböznek kreol bőrű, fekete hajú fiától és férjétől.²

Még bizonytalanabb, hogy a név kapcsolatban van-e a latin Prisca névvel. A Prisca név magyar forrásokból nem ismert a 15. század előtt,³ azonban tekintve, hogy mennyire csekély mennyiséget képvisel az Árpád-kori női névanyag, valamint hogy a Piros/Piroska név sem adatolt, így ez önmagában semmilyen irányban sem bizonyító érv. Mindazonáltal Szent Prisca tisztelete vagy pusztja ismerete nem ismert az Árpád-házban, és a dinasztia több kereszténység előtti nevet is használt nagy gyakorisággal.

Harmadik latin forrásunk csupán hibákkal gyarapítja tudásunkat: Bonfini azt feltételezte, hogy Szent László lánya Manuél Komnénos császár felesége volt, nem pedig az anyja.⁴ Bonfini egy hosszabb, latinosabb névalakot ad meg: Pyrisca.

Magyarországi életéről csak néhány adatot ismerünk: Adelaid, László második felesége 1090-ben halt meg, kevesebb, mint egy évtizedes házasság után, és 1095-ben a király is meghal, így Piroska korán árvaságra jut. Anna Komnéné idéz egy Alexios császár és Kálmán király közötti szerződést, ahol a császár Kálmánt *sympentheros*ának, após-társának nevezi.⁵ Ezért hihették egyes kutatók, hogy Piroska/Eiréné Kálmán lánya volt.⁶ Valójában azonban csak arról van szó, hogy Piroska az unokatestvére, Kálmán udvarában nevelkedett, ő házasította ki, és a dinasztikus házasságok természeténél fogva ez Alexios és Kálmán között hozott létre családi köteléket.

A Piroska életére vonatkozó bizánci források sokkal számosabbak, de nem sokkal adatgazdagabbak. Megadják a Bizáncban kapott görög nevét, férje nevét, gyermekei számát. Bizánci császárnéként természetesen át kellett térnie az ortodox hitre, és az Eiréné nevet kapta, amelyet anyósa, Eiréné Dukaina és a kor több más bizánci császárnéja is viselt. A történetíró Kinnamos megadja apja nevét Bladislavos alakban,⁷ és valamennyi görög forrás említést tesz idegen származásáról, ami a korszakban szokatlan volt, hosszú idő óta ő

2 Vajay 2006, 32–37. Bár az első szótag, a pyr, a görög ’tűz’ jelentésű szót idézi fel, ez bizonynyal véletlen.

3 Wertner 1917, 58. Ha a Pyrisc alak mégis a Priscából ered, az y megjelenése szabályos a szóeleji mássalhangzótorlódás feloldására, a szóvégi a eltűnése viszont megmagyarázhatatlan.

4 Bonfinius, dec II. lib. IV.: Quod ego haud difficulter crediderim, cum Pyriscam Ladislai filia, ut in Secundi Stephani gestis referetur, et Constantinopolitano Imperatori matrimonio collocatam, eorum Annales plane tradant: nomen imperatoris praetermittunt, quem Emmanuelem fuisse puto.

5 Anna Komnéné, *Alexias* XII.4.5.

6 Makk 1989, 127., Moravcsik 1923, 8., Heilig 1973, 238., Kerbl 1979, 137.

7 Kinnamos I. 4. (p. 9–10 Bonn): ἐτύγγανε γὰρ δὴ βασιλεὺς Ἰωάννης Εἰρήνην τὴν Βλαδισλάβου παῖδα γυναῖκα γαμετὴν ἤδη πεπονημένως, σοφρονεστάτην τε εἶπερ τινὰ καὶ ἀρετῆς ἐς τὰ μάλιστα μεταποιουμένην. (Kiadása: Augustus Meineke (rec.), *Ioannis Cinnami epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*. Bonnae: Weber, 1836.)

volt az első nyugati hercegnő Bizánc trónján.⁸ A házasságkötésre 1104 előtt került sor, mivel ikergyermekei Thessalonikében⁹ 1104-ben vagy 1105-ben születnek.¹⁰ Zónaras szerint Komnénos János 1117-ben már sok éve házas, és több gyermek atyja.¹¹ Piroska 1118-ban lesz császárné. Nyolc gyermeke született, négy fiú és négy lány, azonban közülük csak hárman éltek túl anyjukat. Bithyniában halt meg 1134 körül, mikor elkísérte férjét a szeldzsuk törökök elleni hadjáratára.¹² A szerzetesi fogadalmat valószínűleg a halálos ágyán tette le, a bizánci császárok szokását követve, és a Xené, Idegen nevet vette fel szerzetesi nevéként.¹³ A név elsődlegesen arra utal, hogy a keresztény hívő csak vendég, látogató ebben a világban a mennyei haza felé igyekezve,¹⁴ de talán többet is láthatunk a név mögé – bár nem tudhatjuk, hogy a Konstantinápolyban leélt évtizedek után ténylegesen idegennek érezte-e még magát, s azt sem, hogy milyen emlékeket őrzött szívében szülőhazájáról. Nagyjából ennyit tudunk életének eseményeiről. Bár kanonizálták, valószínűleg fia, Mánuel uralkodása idején, elsősorban a dinasztia szentje maradt. A szentségét megalapozó tetteiről nem maradtak fenn olyan híradások, mint rokonai, Szent Erzsébet vagy Szent Margit esetében, a bizánci híradások általánosságban beszélnek istenfélő jámborságáról, jótékonykodásáról, kegyes tetteiről. A legfontosabb kivétel a konstantinápolyi Pantokratór monostor alapításában játszott szerepe. A források egybehangzóan kizárólagosan Eirénét jelölik meg alapítóként, a császár csupán a monostor tevékenységének anyagi hátterét biztosítja. Ez a hatalmas templom, kolostor, kórház és idősek otthona egyfelől a keresztény jótékonyág emlékműve, ugyanakkor a Komnénos dinasztia szakrális központja is: Eirénét itt helyezik végső nyugalomra, s miután férje, majd leszármazottai is ide temetkeznek, a Komnénos- és

8 Lau 2019, 143–152.: Piroska utódai 1204-ig mind nyugati, latin hercegnők lesznek, elődei között viszont az utolsó külföldi származású asszony a grúz Maria volt, VII. Dukas Mihály, majd III. Niképhoros felesége, azt megelőzően pedig a kazár Eiréné, aki 732-ben lett V. Konstantin felesége.

9 Anna Komnéné, *Alexias* XII.4.5.

10 Moravcsik 1104-et ad meg: Moravcsik 1970, 70., Horváth 1935, 170., Kerbl 1979, 80. 1105. év in: Kapitánffy 2003, 77.

11 Zónaras XVIII.24.18.

12 Kinnamos I. 6. (p.14. Bonn): ἐπειδὴ τε βασιλεῖ ἐς τὸν πόλεμον ἤδη καθισταμένῳ τύχη τις ἐμποδῶν ἐγένετο (ἢ τε γὰρ ζύνικος Εἰρήνη ἐξ ἀνθρώπων ἠφάνιστο, ὃ δὲ νόσφ' ἀλοῦς ἐς Βυζάντιον ἀνεκομίσθη)... (Mivel a már háborúba vonult császárnak útjába állt valamiféle balszerencse, ugyanis hitvese, Eiréné, távozott az élők közül, é maga pedig betegségbe esve Byzantionba tért vissza.) Halála időpontjához ld.: Moravcsik 1923, 10.

13 A synaxarionok megadják a szerzetesi nevét, és a Pantokratór monostor felszentelése alkalmából készült anonim vers is: Δομήτορα δὲ καὶ βασιλίσσαν Ξένην, / ποθήσασαν ξένον σε καὶ ξένην, Λόγε, / κόσμου τε παντὸς καὶ πάσης φαντασίας / δειχθεῖσαν ... συγκατατάξον τῷ χορῷ τῶν ἁγίων. „Az építető Xene császárnét/ aki reád, Ige, az idegenre vágyódott, és idegennek /mutatkozott a világgal és minden látszatával / szemben... /sorold be a szentek karába.” (Ford. in: Moravcsik 1984, 125–126.)

14 Nagymihályi 2013, 67–71.

a Palaiologos-dinasztia idején a Pantokratór-monostor válik a Szent Apostolok temploma helyett a császárok hivatalos temetkezési helyévé.

Szent László leányának alakja a magyar hagyományban hosszú időre feledésbe merül. Az alakját övező homály eloszlatására az első nagy kísérlet a nagy magyar bizantinológus, Moravcsik Gyula részéről történik, aki 1923-ban monográfiát szentel a személyének és életművének – azaz a Pantokratór monostornak.¹⁵ Moravcsik e kötetben egyrészt összegyűjti és értékeli mindazt, amit adatszerűen tudhatunk a császárné életéről, másrészt eredeti nyelven publikálja a Piroskára és a Pantokratór monostorra vonatkozó forrásokat. E források alapvetően két csoportra oszthatók: az egyik csoportot a Komnénosok udvari költőinek versei alkotják, a másikat pedig a prózai egyházi hagyomány: a császárné életrajzai a bizánci synaxarionokban, a monostor typikonja, alapító okirata. Moravcsik részéről a kötet egy ígéretes munka kezdetét jelenti csak, hiszen a szövegeket legtöbbször olyan ősrégi kiadásokból kell idéznie, amelyek egy-egy kéziratból, a létező kéziratok kollacionálása és szövegkritikai vizsgálata nélkül készültek, sőt, egy esetben egy hosszabb szöveget újjörög fordításban kell idéznie. Nyilvánvaló, hogy Moravcsik távlati célja az volt, hogy a hozzáférhető kéziratok összegyűjtésével a modern tudományos igényeknek megfelelő szövegkiadásokat készítsen. Azonban a történelem közbeszólt, és bár Moravcsik előtt még félévszázadnyi termékeny kutatói élet állt, arra többet már nem volt mód, hogy Görögország kolostori könyvtárait végiglátogatva összegyűjtse a szükséges kéziratokat. A posztumusz megjelent *Az Árpád-kori történelem bizánci forrásai* az eredeti monográfiához képest annyiban nyújt többet, hogy tartalmazza a Piroskára vonatkozó szövegek magyar fordításait is.¹⁶

Ezek a kiadványok lehetővé tették – tehették volna – hogy megélenküljön a Szent László leányára vonatkozó tudományos kutatás, azonban arra nem voltak alkalmasak, hogy a legszűkebb filológus-történész szakmán kívül elérhető közelségbe hozzák e titokzatos Árpád-házi hercegnő sorsát. Nagymihályi Géza görög-katolikus pap és művészettörténész volt az, aki „Az idegen szent” című kötetében olyan komplex képet rajzolt, amely Piroška alakját a bizánci művészet, teológia és liturgia keretei között mutatja be mint magyar és mint bizánci szentet, és képes volt rá, hogy a szentet és korát sokkal szélesebb közönséghez vigye közel.¹⁷ Erőfeszítéseinek köszönhetően – és nem függetlenül az utolsó évtizedek egyházpolitikai változásaitól, amelynek eredményeként az ortodox-katolikus ökumenizmus már nem olyan elképzelhetetlen, mint csak néhány évtizede lett volna – ma már nemcsak hogy a görög-katolikusok számára megengedett Szent Eiréné-Piroška tisztelete, hanem a legújabb népszerű római-katolikus hagiográfiai gyűjteményekben is elfoglalhatta helyét a többi Árpád-házi szent sorában.

15 Moravcsik 1923.

16 Moravcsik 1984. A kötet egy évtizeddel az összeállító halála után került sajtó alá, a hiányzó fordításokat és a jegyzeteket Ritoók Zsigmond és Kapitánffy István készítette el.

17 Nagymihályi 2013.

2013-ban jelent meg egy Sofia Kotzabassi által szerkesztett tanulmánykötet a Pantokratőr monostorról, mely a téma folytán több tanulmányban említi Piroska személyét, de szinte kizárólag bizánci szempontból.¹⁸ Végül 2018-ban jelent meg a Sággy Marianne és Robert Ousterhout szerkesztette, kimondottan Piroskának szentelt tanulmánykötet, amelynek írásai a magyar vonatkozások szempontjából is vizsgálják a császárné alakját.¹⁹

A Piroskára vonatkozó bizánci forrásszövegek közül Moravcsik Gyula már említett monográfiájában közölt egy nagyobb csoportot görög nyelven. Ezek a következők: Theodóros Prodromos epitaphiuma (Moravcsik 1923, 41–42),²⁰ Nikolaos Kalliklés epitaphiuma (uott, 42–43), a Pantokratőr monostor felavatására készült nagyobb terjedelmű, ismeretlen szerzőjű vers, amely a bizánci synaxarionokban maradt fenn (uott, 43–47).²¹

Valamivel bővebb korpuszt találunk az „Árpád-kori magyar történelem bizánci forrásaiban”, mely egy évtizeddel a szerző halála után jelent meg Ritoók Zsigmond és Kapitánffy István munkájának köszönhetően. Ez magyar és eredeti nyelven közli a következőket: részleteket a Pantokratőr monostor alapítóleveléből (Moravcsik 1984, 109–113), Eiréné életrajzait, az eredeti monográfiához képest bővebb formában (uott, 113–121), a már korábban is közölt, a Pantokratőr monostorról szóló költeményt (uott 121–126), Nikolaos Kalliklés sírversét (uott, 166–167), Theodóros Prodromostól nem csupán a sírverset (uott, 172–173), hanem Eiréné fiának, Alexiosnak a társcsászárrá koronázására írott versét is, amely jelentős részben valójában az anyát, Eirénét magasztalja (uott, 169–171.). A chresthomathia emellett tartalmazza a szórványos történetírói forrásokat is, pl. Kinnamost (uott, 195.)

A következőkben csak a synaxarionok szövegével foglalkozom. A bizánci synaxarionok augusztus 13-nál, halála, azaz mennyei születésnapja időpontjánál közlik Eiréné életét. A kutatás számára hamar világossá vált, hogy e szövegeknek két, jelentősen eltérő szöveg-hagyománya van. Az egyik szövegváltozatot Hippolyte Delehaye publikálta 1902-ben, egy Párizsban őrzött kódex alapján.²² Magát a kódexet 1301-ben másolta egy Melétios nevű szerzetes egy bizonyos Ióannikios hégumenos költségén, ez adja a szöveg keletkezésének legbizonyosabb terminus ante quemjét.²³ Moravcsik Gyula Piroska-monográfiájában

18 Kotzabassi 2013a.

19 Sággy–Ousterhout 2019.

20 Theodóros Prodromos e verseinek modern kiadása: Hörandner 1974.

21 Görög szövege: Moravcsik 1984, 121–126, Moravcsik 1923, 43–47.) Egy angol fordítása is megjelent: Magdalino 2013, 49–52.

22 Megjelenési helye: Hippolyte Delehaye, *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae codice Sirmondiano nunc Berolinensi adiectis synaxariis selectis*. Apud Socios Bollandianos, Bruxelles, 1902, 887–890 (értelemszerűen nem a Berlinben őrzött codex Sirmondianust közlő főszövegben). Moravcsik Gyula e szöveget újraközölte a következőkben: Moravcsik 1923, 48–52. és Moravcsik 1984, 115–117. A szöveg fő kézírata: Paris–Coislinianus gr. 223, ff. 267v–269a. A kézírati hagyományról ld. Kotzabassi 2013b, 162–170.

23 Moravcsik 1934, 209.

e szöveggel párhuzamosan, jegyzetben közölt egy másik szöveget is. Ennek forrása Nikodemos Hagioreítés újgörög nyelvű synaxarionja, a *Megas synaxaristés*, ahol szintén megjelent Szent Eiréné életrajza,²⁴ Moravcsik pedig felismerte, hogy bár a két szöveg bizonyosan egy közös eredeti leszármazottjai, ez utóbbinak mégis egy Delehaye-étől markánsan megkülönböztethető ógörög szövegre kell visszamennie, az pedig egy olyan prológust is tartalmaz, amely a másik változathól teljes egészében hiányzik.²⁵ Moravcsik természetesen csupán kényszermegoldásként közölte a Hagioreítés-féle fordítást, tudott e szövegvariáns tartalmazó kéziratokról és nyilvánvalóan tervezte is egy kritikai kiadás elkészítését. Ezzel kapcsolatosan a *Magyar történet bizánci forrásaiban* több, már ismertté vált kódexet említ.²⁶ Továbbá Moravcsik kérésére Gráf András görögországi tanulmányútján adatokat gyűjtött e kéziratokról.²⁷ A háború és a politikai helyzet lehetetlenné tette, hogy Moravcsik e munka végére járjon, így az Árpádkori magyar történelem forrásai című chresthomathiában többé-kevésbé ugyanazokat a szövegváltozatokat találjuk, mint az 1923-as monográfiában, A-val jelölve Delehaye szövegét, B-vel Hagioreítését. Egy kiegészítés kerül a szöveghez: François Halkin 1948-ban publikálta a synaxarion szöveghez tartozó hosszabb prológust,²⁸ a Moravcsik-kötetben ezt az 'A' szövegváltozat elé helyezték el, de attól egyértelműen elkülönítve.²⁹ Ez az elhelyezés utólag valamelyest félrevezetőnek bizonyult, mivel nincs jele, hogy ennek az 'A' jelű szövegváltozatnak a szöveghagyománya valaha tartalmazta volna ezt a prológust.

A synaxarion szövegek első, teljes és szövegekritikai igénnyel készült kiadását Sofia Kotzabassi készítette el 2013-ban.³⁰ A *Feasts at the Monastery of Pantokrator* című tanulmánya tartalmazza a kritikai kiadást. 24 kéziratot vizsgált, melyeket a Moravcsik által számontartott két fő verziónak megfelelően csoportosított. A domináns tradíció, amelyet 21 kézirat őrzött meg, a korábban Hagioreítés fordításából ismert, hosszabb szövegváltozathoz kapcsolható,³¹ azonban Kotzabassi előtt ennek csupán rövid részleteit publikálták

24 Συναξαριστής τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ ... πάλαι μὲν ἑλληνιστὶ συγγραφεῖς ὑπὸ Μαυρικίου διακόνου ... μεταφρασθεὶς δὲ ... ὑπὸ Νικοδήμου Ἀγιορείτου. (Zakynthos 1868³), III. 240–242.; Konstantinos Kh. Dukakes: Μέγας Συναξαριστής πάντων τῶν ἁγίων. (Athenai: Typ. Kollake kai Triantaphyllou, 1894.), VIII. 184–187.

25 Moravcsik 1923, 11.

26 Moravcsik 1934, 209: cod. Atheniensis EBE 551 ff. 255v–256v, cod. Atheniensis suppl. 435 ff. 184v–186r (ma: Atheniensis EBE 2435), egy jelzet nélküli 15. századi ménaion az Athéni Nemzeti Könyvtárban fol. 67r–68v (= ma Atheniensis EBE 2654), valamint további kéziratok, amelyeket nem tudtam egyértelműen azonosítani a Kotzabassi által ismert további kéziratokkal.

27 Graf 1939.

28 Halkin 1948, 29–30.

29 Moravcsik 1984, 114.

30 Kotzabassi 2013b, 160–189.

31 Kotzabassi 2013b, 162.

eredetiben, a Halkin által közölt, már említett prologust és néhány mondatot Gráf András.³² Kotzabassinál ez a változat az A-variáns,³³ míg Moravcsik ezt jelölte B-vel, és ennek a szövegnek a bevezetése az a prologus, amit Moravcsik az A-val jelölt változathoz illesztett.³⁴ A hagyomány másik ága egy rövidebb szöveget vitt tovább, ezt csupán három kódex őrizte meg, beleértve a párizsi Coislinianus 223-at, amely Delehaye kiadásának az alapja volt.³⁵ A két változatból nem lehetséges közös archetípust rekonstruálni, ezért Kotzabassi a B-verziót lábjegyzetben hozza, az A-verzióval párhuzamosan. A szövegek datálását illetően Kotzabassi is elfogadja a Moravcsik által javasoltakat, azaz Mánuel uralkodását – a synaxarion Komnénos János haláláról még beszámol.³⁶ Tartalmi szempontból a szöveg szerzője ismert más Eirénével és a Pantokratőr monostorral foglalkozó szövegeket, így Theodóros Prodromos epitaphiumát és a Pantokratőr monostorról szóló verset.³⁷ Emellett Kotzabassi jelzi, hogy a szöveg teljes kifejezéseket vett át VI. Leó császár feleségének, a szintén kanonizált Theophanónak a synaxarionjából.³⁸ Hangsúlyozza, hogy a meglehetősen kiterjedt kézirati hagyomány – a nagyszámú görög példány mellett egy több kódexben is fennmaradt szláv változat is létezik – arra utal, hogy Eiréné/Piroska tisztelete nem korlátozódott a Pantokratőr monostorra, hanem általában ismert volt a bizánci világban.³⁹

A magyarországi kutatás szempontjából a Sofia Kotzabassi által készített szövegkritikai kiadás nem jelentőség nélkül való. Új adatokkal nem egészíti ki a Piroskáról való tudásunkat, azonban a synaxarionok két változata közül egyértelműen ez adja a teljesebb és korábbi szöveget: a rövidebb synaxarion legtöbb eltérése abból adódik, hogy annak írója igyekezett egyszerűbb szavakkal megmagyarázni, vagy egyszerűen mellőzni a hosszabb változat helyenként nehézkes (horribile dictu értelmezhetetlen) retorikai fordulatait. Ennél fogva nem láttam haszontalannak, hogy ezen új szövegkiadás szövegéhez fordítást készítsék.

32 Graf 1939, 74–75.

33 Kotzabassi 2013b, 170–175, főszöveg.

34 Moravcsik 1984, 114–115.

35 Kotzabassi 2013b, 169.

36 Kotzabassi 2013b, 161. 44. jegyzet, vö. Moravcsik 1923, 11.

37 Moravcsik 1923, 11, Kotzabassi 2013b, 161.

38 Kotzabassi 2013b, 161.

39 Kotzabassi 2013b, 161, Mineva 2013, 92.: a szláv változat szerb, bolgár és moldvai kolostorokban maradt fenn. Kiadása megjelent: Ivanova–Petrov 2013, 143–145., megállapításaik szerint a szláv fordítás a görög szöveg hosszabb redakciójához nagyon közel álló változathoz készült, helyenként olyan eltérésekkel, amelyek részben arra vezethetők vissza, hogy a fordító félreértette a szöveget, részben viszont szándékos változtatásokról van szó. N.b. vizsgálatukban még nem a Kotzabassi által publikált kritikai kiadásra támaszkodnak. Annak megállapítása, hogy a szláv fordítás sajátosságai bírnak e forrásértékkel a magyar történelmi kutatás számára, feltétlenül szlavista kutatók munkáját igényelné.

A görög szöveg Kotzabassi kiadását követi (Sofia Kotzabassi: Feasts at the Monastery of Pantokrator, in: Kotzabassi 2013a, 153–190.), amely központozásában, ékezésében is követi a kódexek szövegeit. A görög szövegben aláhúzással emeltem ki azokat a részeket, amelyek teljes mértékben azonosak a másik szövegvariáns megfogalmazásaival. A fordítás során törekedtem, hogy a lehető legpontosabban kövessem az eredeti megfogalmazásait, még ha csorbítanom kell is ezzel a görög eredeti amúgy igen csekély retorikai értékeit.

Τῆ αὐτῆ ἡμέρα μνήμη τῆς αἰοιδίμου καὶ παμμακαρίστου βασιλίσης καὶ κτητορίσης τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Παντοκράτορος σωτήρος Χριστοῦ Εἰρήνης, διὰ τοῦ ἁγίου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθείσης Ξένης μοναχῆς

Ἔδει τὴν μεγίστην ταύτην καὶ ὑπερκειμένην τῶν πόλεων, μὴ κάλλει μόνον ἔργων, φθορᾷ χρόνου παραδιδόμενων κομᾶν, καὶ διηγήμασι παλαιῶν ἀνδρῶν ἀρετῆ διαβεβοημένων τέρπεσθαι καὶ χαίρειν, ἀλλὰ καὶ τῆ αἰοιδίμῃ βασιλίσει καὶ κτητορίσει τῆς μονῆς τοῦ παντοκράτορος, μᾶλλον ἐγκανχᾶσθαι καὶ ἐγκαλωπίζεσθαι· τοῦτο μὲν, ὅτι τῶν παλαιῶν ἐκείνων τῷ χρόνῳ ἀμαυρωθέντων, ἀσυντελῆς τοῖς φιλοθεάμοσιν καὶ ἢ ἐκ τούτων τέρψις ἐγεγόνει, τοῦ κάλλους αὐτῶν ἐναποσβεσθέντος (ἀλλ' οὐδὲ εἰ καὶ ἀνακαίνισιν ἐδέξαντο, ἴκανά ταῦτα πρὸς τέρψιν ἔδοξαν ἄν· παρὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀτημέλητα προῦκειντο)· τῶν γὰρ ἐξ αὐτῶν κρηπίδων παρ' αὐτῆς τῆς αἰοιδίμου βασιλίσης ἀνεγερθέντων, νεῦσει καὶ γνῶμη τοῦ κρατίστου βασιλέως, καὶ εἰς δόξαν καὶ εὐχαριστίαν τοῦ δοξάσαντος αὐτοὺς στεφοδότου, τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καλλονῆ καὶ φαιδρότης, οἷς καὶ ἡ μεγαλόπολις αὕτη σεμνύνεται, καὶ τὰ τῷ χρόνῳ γηράσαντα καὶ ἀμαυρωθέντα, ταῖς ἐκ τούτων πεμπομέναις ἄκτισι, κατηύγασάν τε καὶ κατελάμπρυναν· τοῦτο δέ, ὅτι καὶ τὰς ἀρετὰς πάσας προσλαβομένη παιδόθεν, καὶ δοχεῖον τῶν ἀγαθῶν γεγεννημένη (παρὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῷ θεοστέπτῳ καὶ πορφυρογεννήτῳ βασιλεῖ συνήφθη), κόσμος ὠράθη, οὐ μόνον τῶν ἐκ τῆς βασιλικῆς πορφύρας φυέντων καὶ βασιλικῶς ἀνατραφέντων, ὡς τῶν μὲν πρὸ αὐτῆς βασιλισσῶν, σφραγὶς ὡσπερ λογισθεῖσα καὶ γεγονῖα, τῶν δὲ μετ' αὐτήν, ὡς ρίζα παντοίων καλῶν καὶ ἀρχέτυπον ἐκμαγεῖον, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων.

Αὕτη οὖν ἡ αἰοιδίμος βασιλίσις Εἰρήνη, ἐκ γεννητόρων μὲν προῆλθεν εὐτυχῶν καὶ δυσμικῶν βασιλέων· ἐξ ἀπαλῶν δὲ ὡς εἰπεῖν ὀνύχων, ὡσπερ τὰ τῶν φυτῶν εὐγενῆ, ἔδειξεν ὅποιαν ἄρα τὰ κατ' αὐτήν τὴν ἀπόβασιν δέξεται, τοῖς κρείττοσι μᾶλλον προκόπτουσα, ἢ τῷ χρόνῳ τῆς ἡλικίας κατάδηλος γέγονεν· εἶθε γὰρ ἢ ἀρετῆ τοὺς ταύτην μετιόντας, κἂν ἐν γωνίᾳ καὶ παραβύστῳ κρύπτονται, φανεροῦν καὶ ἀνακηρύττειν.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ζήτησις γέγονε κόρης εὐόπτου καὶ ἐναρέτου παρὰ τῶν αἰοιδίμων καὶ εὐσεβῶν βασιλέων Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Εἰρήνης τῶν ὁμοζύγων, καὶ ταύτην εἶρον πάντα τὰ κάλλιστα ὑπερβλύζουσαν, συνάπτουσι τῷ θεοπαρόχῳ αὐτῶν βλαστῷ καὶ πορφυρογεννήτῳ βασιλεῖ Ἰωάννῃ, καὶ χαρᾶς αὐτίκα καὶ εὐφροσύνης τότε τὰ πάντα ἐπληροῦτο.

Παιδᾶς οὖν ἐξ αὐτοῦ ἀποτεκοῦσα ἄρρενάς τε καὶ θηλείας ἰσαρίθμους ὀκτώ, ἀνήξε μὲν τούτους μεγαλοπρεπῶς καὶ βασιλικῶς. Τὰ τοῦ βίου δὲ τερπνὰ ὡς οὐδὲν ἡγήσαμένη καὶ ταύτην ὡς

εἰπεῖν τὴν βασιλείαν, τὸ τοῦ Δαβὶδ ἐν ἑαυτῇ ὑποψιθυρίζουσα, ‘τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου, ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν;’ νυκτὸς καὶ ἡμέρας οὐκ ἔλγηε τὸν θεὸν θεραπεύουσα, ταῖς πρὸς τὴν βασιλείον ἀρχὴν ἀγαθαῖς μεσιτεῖαις τῶν ἐπιδεομένων ἀντιλαμβανομένη, καὶ παντοίως χειραγωγούσα.

Ἀλλὰ καὶ ἐν ἐλεημοσύναις ἔχαιρε διδοῦσα, ἢ λαμβάνουσα· καὶ πρὸ τοῦ στέφους ὅσα ταῖς χερσὶ ταύτης ἐνέτυχον, πένησιν ἐδίδου, καὶ ὄρφανῶν καὶ χηρῶν προστάτις, καὶ μετὰ τὸ στέφος ἐγεγόνει, καὶ τὰ τῶν μοναστῶν καταγῶγια, χρήμασι κατεπλούτισε. τὰ δ’ ἄλλα, πῶς διηγῆσομαι; τὸ πρᾶον, τὸ ἥσυχον, τὸ ταπεινόν, τὸ πρὸς πάντας συμπαθές, τὸ χάριεν, τὸ εὐόμιλον, τὸ ἀόρητον· οὐδέποτε γὰρ εἰς θυμὸν ἐκινήθη, οὐδὲ πρὸς κάκωσιν τινὸς ἢ λοιδορίαν ἐχώρησεν. Ἄλλ’ εἰ καὶ μειδίᾳ τι προελθεῖν ἐξ αὐτῆς ἔμελλε, καὶ τοῦτο σωφρονιζόμενον ἦν· αἶε γὰρ καθ’ ἑαυτὴν ἐπένθει καὶ ἐσκυθρόπαζεν, ὅτι καὶ ψαλτῆρ ἐπὶ στόματος ἦν, καὶ τῇ ἐγκρατεῖα σεμνυνομένη, τῇ τήξει τῶν σαρκῶν ἔχαιρε, τῇ εὐτελεῖ καὶ αὐτοσχεδίῳ τροφῇ χρωμένη, ἀσκητικῶς ζῆν ἠρεῖτο.

Ταῦτα δὲ πάντα μὴ ἰκανὰ λογισαμένη, πρὸς ὃν εἶχεν ἐν ἑαυτῇ θεοφιλῆ σκοπόν, ὀψέποτε καὶ βραδέως τὸ στέφος τῆς βασιλείας λαβοῦσα, καὶ εἰς τὴν βασιλείον ἀναβιβασθεῖσα ταύτην ἀρχὴν, πάντων καταφρονήσασα, καὶ πάντα τὰ ἀναγκαῖα καὶ κατεπείγοντα πρὸς οὐδὲν θεμένη, τὴν βασιλικὴν μονὴν τὴν ἐπονομαζομένην τοῦ παντοκράτορος σωτήρος Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν συνεστήσατο ἐξ αὐτῶν βάθρων, τοὺς ὀρωμένους περικαλλεῖς ναοὺς ἀνεγείρασα, ξενῶνας τὲ καὶ γηρωκομεῖα, κάλλει καὶ θέσει καὶ τῇ τούτων κατασκευῇ, τῶν προγεγονότων παλαιῶν τὲ καὶ νέων τὸ πρωτεῖον ἀράμενα, μεγάλως ἐπὶ τούτοις ἄπασι συναραμένον, καὶ τοῦ τὰς συμμετρίας τῶν τοιούτων οἰκοδομημάτων διαταξαμένου εὐρύθμως καὶ καταλλήλως καὶ προσφῶς νέου Βεσελεήλ, τοῦ πανεντίμου Νικηφόρου καὶ οἰκειοτάτου ἀνθρώπου αὐτῆς, κατὰ σπουδὴν ὅτι πολλὴν τὰ πρὸς τὴν τούτων ἀπάρτισιν κατεπείγοντος, ὡς μηδὲ κατὰ τὸ ἄρκουιν τοῖς ὀφθαλμοῖς ὕπνου παραχωρῆσαι, μηδὲ τοῖς κροτάφοις ἀναπαύσεως. Καὶ οὕτω δὴ ταῦτα πάντα τῇ αὐτοῦ συνεργίᾳ ἀπαρτίσασά τε καὶ ἀποκαταστήσασα, τῇ βασιλίδι ταύτῃ τῶν πόλεων, ὠράισμά τι τερπνὸν ἐνεστήσατο, χαίρουσα τῇ τούτων ἐπιτυχίᾳ καὶ καλλονῇ, καὶ τῷ θεῷ εὐχαριστοῦσα.

Ἐπεὶ δὲ καὶ μείζονος ἔτι τοῦ βοηθήσοντος ἐδεῖτο, μείζονος καὶ τυγχάνει, τῆς γὰρ τοῦ βασιλέως χειρὸς καὶ ὁμοζύγου αὐτῆς κατὰ καιρὸν ποτε δραξαμένη, καὶ ἐν τῷ παρ’ αὐτῆς ἀνεγερθέντι περικαλλεῖ ναῷ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ καὶ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰσελθοῦσα, καὶ ἑαυτὴν αἰφνηδὸν χαμαὶ προσκαταβαλοῦσα, καὶ τὴν κεφαλὴν τῷ ἱερῷ ἐδάφει προσκολλήσασα, ‘δέξαι, ὦ δέσποτα, τὸν ἐκ θεοῦ σοι κατασκευασθέντα ναόν’ μετὰ δακρῶν ἀνεβόησε, τοῖς δάκρυσιν δάκρυα προστεθεῖσα καὶ διαβεβαιούσα μὴ ἀναστῆναι, εἰ μὴ τὴν τοῦ ποθομένου πληροφορίαν πράγματος δέξεται. Ὡς δὲ τὸ ἱερὸν ἔδαφος τοῖς δάκρυσιν καταπλύνασα, ἠκηκόει τοῦ βασιλέως τὰ καταθύμια ἐπαγγελλομένου ταύτης, ἅπαν τὲ βουλευτὸν αὐτῇ περατῶσαι, καὶ τὰ ὑπὲρ δύναμιν ἀγωνίσασθαι παντοίως ἐπὶ τε ἱερῶν κειμηλίων ἀφιερῶσει, ἀκινήτων διαφόρων προσκυρώσει, ἐφ’ ᾧ καὶ διὰ κινήτων καὶ ἀκινήτων καὶ εἰσόδων ἐτησίων τῶν ἀπάντων κατασκευάσαι, τὴν σεβασμίαν ταύτην μονὴν κράτος σχεῖν, καὶ Παντοκράτορα τὸν ἐν αὐτῇ τιμώμενον καὶ σεβόμενον κύριον καὶ θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, μόνον εἶναι τε καὶ ὀνομάζεσθαι, καὶ λόγοις καὶ ἔργοις τὰ πρωτεῖα κατὰ πάντων φέρειν, ἀνέστη χαρᾶς ἀφάτου καὶ εὐφροσύνης ἔμπλεως.

Καὶ ἡ μὲν αἰοίδιμος βασίλισσα καὶ κτητόρισσα ὡσπερ ὁ ἐπεφέρετο βάρως ἀποθεμένη, ἔχαυρεν ἔκτοτε καὶ ἠγαλλιᾶτο· οὐ πολὺ δὲ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ἐπ’ αὐτῆς τῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας γενομένη, πρὸς ὃν ἐπόθει παντοκράτορα Χριστὸν ἐξεδήμησεν, ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ καταθεθεῖσα, ἦν ἐκ βάρων ἀνήγειρε, τῆς δὲ πρὸς αὐτὴν ἐπαγγελίας παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως τὸ πέρασ λαβοῦσης, καὶ τῆς βασιλικῆς καὶ παντοκρατορικῆς μονῆς τὰ πρῶτα φεροῦσης κατὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι καὶ πλατυνθείσης, καὶ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος καὶ αἰοίδιμος βασιλεὺς Ἰωάννης μετ’ οὐ πολὺ τὴν ἐπίγειον βασιλείαν ἀποθέμενος, πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς μεταβαίνει δεσπότην καὶ βασιλέα, τὸ σῶμα τούτου καταθεθὲν ἐν τῇ παρ’ αὐτοῦ λαμπρυνθείσῃ βασιλικῇ καὶ παντοκρατορικῇ μονῇ εἰς δόξαν τοῦ παντοκράτορος Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν.

FORDÍTÁS

Ugyanezen a napon van emlékezete a megéneklésre méltó és teljességgel boldogságos császárnének és a Megváltó Mindenható Krisztus tiszteletreméltó monostorának alapítójának, Eirénének, aki a szent és angyali öltözék által a Xené szerzetesnő nevet kapta.

[Prológus]

Ennek a hatalmas és a városokat felülmúló [városnak] nem csupán az idő pusztításának kitett építményei szépségével kellene büszkélkednie, és az erényük miatt dicsőített hajdani férfiakról szóló elbeszélések fölött örvendeznie és gyönyörködni, hanem inkább [kellene] dicsekednie és kérkednie a megéneklésre méltó császárnének, a Pantokratőr monostorának alapítója miatt; egyrészt azért, mert miután azon hajdani dolgokat homályba burkolta az idő, a látványosságok kedvelői számára haszontalanná vált az abból származó öröm, hiszen szépségük kihuny (de még ha felújítást nyernének is, ezek nem tűnnének elégségesnek a gyönyörködtetésre; mert ezen felül elhanyagoltak is lennének). Ugyanis azoknak [az építményeknek] a szépsége és ragyogása, amelyre büszke ez a metropolisz is, amelyeket ez a megéneklésre méltó császárné építtetett az alapoktól a hatalmas császár jóváhagyásával és óhaja szerint az őket megdicsőítő és megkoronázó Mindenható Isten és a mi Megváltónk, Jézus Krisztus dicsőségére és neki hálát adva, az idő által előregedett és elhomályosult dolgokat is a belőle áradó sugarakkal megvilágítja és ragyogóvá teszi.

Másrészt pedig, mivel [a császárné] gyermekkorától elnyerve az erények összességét, és a jó dolgok edényévé válva (mert ezáltal az Isten által megkoronázott és bíborban született császárnak lett a társa), nem csak a császári bíborteremben születettek és császári módra nevelkedettek ékének látszott, hanem magának a császárvárosénak is, annyira, hogy az őt megelőző császárnék pecsétjének, – másrészt az őt követők számára mintegy minden szép dolog gyökerének és mintaképének tartották – és az is volt.

[Eiréné élete]

Tehát ez a megéneklésre méltó császárné, Eiréné, szerencsés szülőktől és nyugati császároktól⁴⁰ származott. Zsenge gyermekéje óta, amint a nemes növények, megmutatta, hogy milyennek fog majd mutatkozni kifejlődve, és világossá tette, hogy inkább gyarapszik a jobb dolgokban, mint életkora idejében. Mert az erény szokása, hogy felismerhetővé teszi és nyíltan hirdeti azokat, akik törekszenek rá, még ha egy szögletben és félreeső helyen rejtőznek is.

Amikor tehát a megéneklésre méltó és kegyes császári pár, Alexios Komnénos és Eiréné hozzáfogott, hogy egy szemrevaló és erényes leányt keressen, és őt találták, mint akiben mind a legszebb dolgok túláradnak, és összeházasították az ő Isten adta sarjokkal, a bíborbanszületett császárral,⁴¹ Jánossal, és minden tekintetben megteltek tüstént örömmel és boldogsággal.

Nyolc gyermeket szült neki, azonos számban fiúkat és lányokat, és nagylelkűen és császárian nevelte fel őket. Semmibe véve az élet gyönyörűségeit és mondhatni magát a császári méltóságot is, magában Dávid szavait suttogva: „mi haszna a véremnek, miközben a pusztulásba szállok alá?”⁴², nem szűnt meg éjjel és nappal Istent szolgálni, és minden módon kézen fogva vezetni és a császári hatalom felé való jó közbenjárással segíteni a rászorulókat.

Jobban örvendezett, ha alamizsnát adott, mint ha kapott; már a koronázás előtt, ami csak a birtokába került, a szegényeknek adta az árvák és özvegyek védnökeként, és a koronázás után is, és a szerzetesek lakhelyeit vagyonnal gazdagította. A többi miképpen mondjam el? Szelídységét, nyugalmát, szerénységét, a mindenki irányában megmutatkozó együttérzését, kedvességét, megközelíthetőségét, haragtól való mentességét. Mert sosem lobbant indulatra, soha nem vetemedett arra, hogy valakit bántalmazzon vagy szidalmazzon. Hanem ha történetesen elmosolyodott is, azt visszafogottan tette, mert mindig magában gyászolt és szomorkodott, mert a zsoldár volt az ajkán, és önmegtartóztatásban büszkélkedett, és a test sorvasztásában lelte örömét, olcsó és rögtönzött élelemmel élt, és az aszketikus életmódot választotta.

Azonban mindezt nem találta elégségesnek a szívében őrzött istenszerető célhoz, és nagysokára és lassan elnyerve a császárság koronáját, és a császári rangra emelkedve, min-

40 A görög *basileus* a nem hivatalos (vagyis nem jogi, diplomácia) források szóhasználatban nem csupán a császárok, hanem királyok megnevezésére is alkalmas lehetett, azonban jelen esetben bizonyonnan császárt ért a szó alatt, mert Piroskát a kortársak máshol is mint „Julius Caesarok le származottját” dicsőítették, vö. Theodóros Prodromos epitáphiája (Moravcsik 1984, 115., 172.).

41 Komnénos János 1087-ben született, amikor apja, Alexios már császár volt, ezért lehetett bíborbanszületett, és 1092-ben lett társuralkodó apja mellett, így házasságkötésekor már valóban császár volt.

42 Zsolt. 29 (30): 10.

den [mást] megvetve, és minden szükséges és sürgető dolgot semmibe véve, létrehozta egészen az alapoktól a Mindenható Megváltó Krisztusról, a mi Istenünkről elnevezett császári monostort, megépítve a [ma] látható gyönyörű templomokat, a kórházat, az öregek otthonát, amelyek első helyet nyertek szépségükkel, elrendezésükkel és berendezésükkel az addig volt régi és az új templomok között; mindezekben nagy segítséget nyújtott az ilyen épületek szimmetriáját arányosan, megfelelően és illőn meghatározó új Beseleél,⁴³ a tiszteletreméltó Niképhoros, az ő bizalmas embere, aki olyan buzgósággal sietett ezek bevégzésére, hogy nem engedett sem szemének elégséges álmat, sem halántékának pihe-nést. És így az ő [t.i. Niképhoros] közreműködésével mindezeket befejezve és elkészítve a városok ezen királynőjének gyönyörködtető ékességet készített, örvendezve ezek sikerének és szépségének, és hálát adva Istennek.

Mikor pedig még nagyobb segítőre lett szükség, akadt is nagyobb. Mert hitvesének, a császárnak a kezét a megfelelő időben megfogva és belépve az általa emelt gyönyörű templomába a Mindenható Istennek és a Mi Urunknak Jézus Krisztusnak, és magát váratlanul a földre vetve, fejét a szent padlózatra szorítva: „fogadd el, ó felség, az Istentől neked készített templomot” – kiáltotta könnyek között, és a könnyekhez könnyeket adva bizonygatta, hogy nem áll fel addig, amíg nem kap ígéretet vágya teljesítésére. Ahogy pedig a szent padlatot könnyeivel mosta, és meghallotta, hogy a császár kijelenti, hogy be fogja teljesíteni a vágyát, és végbe viszi minden kívánságát, és erején felül küzd azért, hogy szent kincsekkel szentelje fel, és különféle ingatlanvagyonnal lássa el, ezen felül ingó és ingatlan [dolgo]k és mindenből való évenkénti bevételek útján gondoskodjon arról, hogy ez a tiszteletre méltó monostor tekintéllyel rendelkezzen, egyedül legyen és neveztessek a benne tisztelt és imádott Mindenható Urunkról és Istenünkről Jézus Krisztusról, és mind szóval mind tettben az első legyen mind közül, felállt elmondhatatlan örömmel és boldogsággal telve.

És a megéneklésre méltó császárné és alapítónő, amint letette a terhet, amit hordozott, örvendezett és ujjongott attól fogva. Nem sokkal később éppen Bithynia tartományban időzve, eltávozott ahhoz, akihez vágyakozott, a Mindenható Krisztushoz, ebben a monostorban nyugodva, amelyet az alapoktól fogva emelt, miután a kegyes császár neki tett ígérete beteljesedett, és a Mindenható császári monostora az első lett mind közül mindenben, és ki lett bővítve, maga a legkegyesebb és megéneklésre méltó császár, János, is nem sokkal később letéve a földi császárságot, a mennyei úrhoz és császárhoz költözött, testét letették a Mindenható általa ragyogóvá tett császári monostorában a Mindenható Krisztus, a mi igaz Istenünk dicsőségére, mert övé a dicsőség mindörökkön örökké, ámen. ■

43 Az Ószövetségben a szent sátor építője: 2Móz 31,2.; 35,30–33.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Graf 1939.** Graf András: Újabb adalékok a Szent László lányára vonatkozó bizánci szövegekhez. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 63. (1939) 74–76.
- Heilig 1973.** Konrad Joseph Heilig: *Ostrom und das deutsche Reich um die Mitte des 12. Jahrhunderts. Monumenta Germaniae Historica IX. Kaisertum und Herzogsgewalt im Zeitalter Friedrichs I.* Hirsemann, Stuttgart, 1973.
- Horváth 1935.** Horváth Jenő: *Az Árpádok diplomáciája 1001–1250.* Sárkány Nyomda, Budapest, 1935.
- Hörandner 1974.** Wolfram Hörandner: *Theodoros Prodromos. Historische Gedichte.* Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, 1974.
- Ivanova–Petrov 2013** Иванова, Климентина – Петров, Иван: Неизследван превод на житието на една византийска императрица. *Старобългарска литература* 47 (2013) 121–147.
- Kapitánffy 2003.** Kapitánffy István: *Hungaro-Byzantina. Bizánc és a görögség középkori magyar forrásokban.* Typotex, Budapest, 2003.
- Kerbl 1979.** Raimund Kerbl: *Byzantinische Prinzessinnen in Ungarn zwischen 1050-1200 und ihr Einfluss auf das Arpaden-Königreich.* Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, Wien, 1979.
- Kotzabassi 2013a.** Sofia Kotzabassi (ed.): *The Pantokrator Monastery in Constantinople.* De Gruyter, Boston/Berlin, 2013. <https://doi.org/10.1515/9781614514602>
- Kotzabassi 2013b.** Sofia Kotzabassi: Feasts at the Monastery of Pantokrator. In: Sofia Kotzabassi (ed.), *The Pantokrator Monastery in Constantinople.* De Gruyter, Boston–Berlin, 2013. 162–170. <https://doi.org/10.1515/9781614514602.153>
- Lau 2019.** Maximilian Lau: Piroska-Eirene, First Western Empress of Byzantium: Power and Perception. In: Marianne Sághy – Robert G. Ousterhout (eds): *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople.* Central European University Press, Budapest, 2019. 143–152.
- Magdalino 2013.** Paul Magdalino: The Foundation of the Pantokrator Monastery in Its Urban Setting. In: Sofia Kotzabassi (ed.), *The Pantokrator Monastery in Constantinople.* De Gruyter, Boston–Berlin, 2013. 33–55. <https://doi.org/10.1515/9781614514602.33>
- Makk 1989.** Makk Ferenc: *The Árpáds and the Komneni. Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
- Mineva 2013.** Evelina Mineva: References to the Monastery of Pantokrator in Old Slavic Literature (14th-15th c.) In: Sofia Kotzabassi (ed.): *The Pantokrator Monastery in Constantinople.* De Gruyter, Boston/Berlin, 2013. 83–96. <https://doi.org/10.1515/9781614514602.83>
- Moravcsik 1923.** Moravcsik Gyula: *Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-monostor.* A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei 7–8 füzet, s.n. Budapest–Konstantinápoly, 1923.

- Moravcsik 1934.** Moravcsik Gyula: *A magyar történet bizánci forrásai*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1934.
- Moravcsik 1970.** Moravcsik Gyula: *Byzantium and the Magyars*. Akadémiai kiadó, Budapest, 1970.
- Moravcsik 1984.** Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet forrásai*. Akadémiai kiadó, Budapest-Szeged, 1984.
- Nagymihályi 2013.** Nagymihályi Géza: *Az idegen szent. Árpád-házi szent Piroska élete és kora*. (Második, bővített kiadás) Kairosz, Budapest, 2013.
- Sághy–Ousterhout 2019.** Marianne Sághy – Robert G. Ousterhout: *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople*. Central European University Press, Budapest, 2019.
- Vajay 2006.** Vajay Szabolcs: I. Géza családja. *Turul. A Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Országos Levéltár és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye* 79, (2006) 32–37.
- Wertner 1917.** Wertner Mór, *Névmagyarozatok II. Régi magyar női nevek*. (Nyelvészeti füzetek 77.) A Magyar Nyelvőr Kiadása, Budapest, 1917.

ABSTRACT

The life of Saint Eirēnē /Piroska in the Byzantine synaxaria

Besides the court poets of the period, the Byzantine synaxaria are the most important sources on the life of the daughter of Saint László, Piroska, also known as Eirēnē in Byzantine. In his study published one hundred years ago, Gyula Moravcsik already established that the texts of the synaxaria relating to Piroska survived in a longer and a shorter redaction, but on the basis of the editions and manuscripts available at the time he could only publish the original text of the shorter redaction, while in the case of the longer version he could only publish the Modern Greek translation by N. Hagioreites. In the following decades, Moravcsik carried out considerable research to prepare an edition of the synaxaria according to modern text-critical requirements, but he was unable to complete the work. The Byzantine hagiographical texts on Piroska were published by Sofia Kotzabassi in 2013. In the following, I present the original Greek text of the longer version of the text, along with the Hungarian translation of the source text.

KEYWORDS: Piroska, daughter of Saint László, Saint Eirēnē, synaxarion, Gyula Moravcsik, Byzantine sources of Árpád-age history